

Cultuurhistorische verkenning

Nelson Mandelapark

C17-10 Amsterdam

Inhoud

Inleiding	4
Beleidskader	6
Ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling	5
Ontwerp en analyse	9
Conclusie en aanbevelingen	19
Bronnen	21
Colofon	21

Inleiding

Stadsdeel Zuidoost heeft Monumenten en Archeologie (MenA) verzocht te adviseren over de bovengrondse cultuurhistorische waarden die bij het opstellen van het van het bestemmingsplan voor plangebied Nelson Mandelapark e.o. van belang zijn. Dit heeft geresulteerd in een beknopte uiteenzetting van de ontstaansgeschiedenis en een overzicht van de in het gebied aanwezige bovengrondse cultuurhistorische waarden. Voor de ondergrondse cultuurhistorische waarden verwijzen we naar het Archeologisch Bureauonderzoek van MenA.

Bij cultuurhistorische waarden gaat het over sporen, objecten, patronen en structuren die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. In veel gevallen bepalen deze cultuurhistorische waarden de identiteit van een plek of gebied en bieden ze aanknopingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Het is meestal niet nodig alle cultuurhistorische elementen aan te wijzen als beschermd monument of gezicht. Het is wel van belang dat cultuurhistorische waarden worden betrokken in de planvorming en worden meegewogen in de besluitvorming over de inrichting van een gebied.

Plangebied

1 Beleidskader

Naar aanleiding van de Modernisering van de Monumentenwet en de wijziging van artikel 3.1.6 van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro, d.d.17 juni 2011, staatsblad 5 juli 2011, nr 339) dient per 1 januari 2012 bij het maken van bestemmingsplannen een beschrijving te worden opgenomen "van de wijze waarop met de in het gebied aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten rekening is gehouden".

In de toelichting van de Bro staat dat dit betekent dat gemeenten een analyse moeten verrichten van de cultuurhistorische waarden en daar conclusies aan verbinden die in een bestemmingsplan verankerd worden. Dit vermindert de noodzaak tot het aanwijzen van nieuwe beschermde monumenten omdat aan het belang van de cultuurhistorie dan waarde wordt toegekend via het proces van de ruimtelijke ordening.

Voor Amsterdam komt het verankeren van de cultuurhistorie in het proces van ruimtelijke ordening en transformatieopgaven ook aan bod in de Beleidsnota 'Ruimte voor Geschiedenis' (vastgesteld 13 april 2005) en 'Spiegel van de Stad, visie op het erfgoed van Amsterdam' (vastgesteld 14 november 2011) en in 'Erfgoed voor de stad, agenda voor het erfgoed in een groeiend Amsterdam' (vastgesteld 5 juli 2016) .

De Informatiekaart Landschap en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland is een geografische uitwerking van de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie (besluit d.d.21 juni 2010). De kaart geeft in zijn algemeenheid informatie over landschapstypen, aardkundige waarden, cultuurhistorische objecten/monumenten, archeologische verwachtingen en structuurdragers als militaire structuren en historische dijken. Deze informatiekaart is voor wat betreft bovengrondse cultuurhistorische waarden vooral gericht op gemeenteoverschrijdende zaken. Het is daarom niet gericht op de specifiek Amsterdamse waarden, en het geeft daar dan ook geen beeld van.

2 Ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling

Het Nelson Mandelapark kreeg zijn naam in 2014 nadat het Bijlmerpark een algehele transformatie had ondergaan. Het Bijlmerpark maakte geen onderdeel van de vernieuwingsoperatie en is apart aangepakt. Het ambitieuze ontwerp voor herinrichting (2003-2004) liep nog net voor de recessie uit en is in 2011 opgeleverd. In het ontwerp voor Amsterdam Zuidoost uit eind jaren zestig vervulde het Bijlmerpark een belangrijke functie in de doorgaande groenstructuur en stond zij in verbinding met het woongroen en onder de viaducten van de dreven door met de Bijlmerweide en de parken van Gaasperdam. Die functie van centrale groenvoorzieningen vervult het park nog steeds, al is het karakter en het gebruik geheel gewijzigd. Bijlmerpark ondergaat sinds 2007 een transformatie: veel minder bomen, tal van sport- en spelgelegenheden en aan de randen aanvullende woningbouw. De herinrichting waarvoor begin deze eeuw op basis van een meervoudige opdracht werd verleend aan Mecanoo architecten, vond een aanleiding in de rigoureuze stedelijke vernieuwing van de Bijlmermeer waartoe de sloop van een groot deel van de hoogbouwflats behoorde.

Ontstaan

De eerste fase van de Bijlmermeer, ontworpen en gebouwd tussen 1963 en 1973, is door de dominante honingraatstructuur van de hoogbouw en de volledige scheiding van auto- en langzaam verkeer stedenbouwkundig te zien als een experimenteel slotakkoord van de moderne open woonwijkontwikkeling in de twintigste eeuw. Het groen – de open ruimte tussen de bebouwing – was een belangrijk uitgangspunt voor deze moderne stadsuitbreiding zuidoostelijk van Amsterdam. Het stedenbouwkundig plan voorzag in een compositie van hoge woongebouwen op poten in een vrijwel ononderbroken parkachtige groenstructuur met waterpartijen in Engelse landschapsstijl, doorsneden door fiets- en voetpaden. Centraal en aan de randen van de Bijlmermeer werden parken gesitueerd. In het hart van de wijk werd tussen 1969 en 1970 het Bijlmerpark aangelegd, aan de voet van de flats, en nabij het voorzieningengebied de Bijlmerpoort en de metro. In het oosten en noordoosten wordt de wijk begrenst door de nog vrijwel oorspronkelijke Bijlmerweide, begin jaren zeventig aangelegd, als een robuust 'natuurpark' met slingerende paden, hardhouten voetgangersbruggen, waterpartijen, boomgroepen afgewisseld met open grasland en enkele voorzieningen. De Bijlmerweide is tevens een groen overgangsgebied naar de landelijke Weespertrekvaart/Gaasp, dat met het aangrenzende Diemberbos en de Gemeenschapspolder de Diemerscheg vormt, onderdeel van de ecologische hoofdstructuur. Aan de zuidzijde lopen zowel het Bijlmerpark (inmiddels Nelson Mandelapark) als de Bijlmerweide ruimtelijk door in het rond de Floriade van 1982 aangelegde Gaasperplaspark, zij het dat de Gaasperdammerweg/Ag een flinke barrière vormt.

Het oorspronkelijke ontwerp van het Bijlmerpark was van landschapsarchitect H.J. Laumanns, bij de afdeling Beplantingen van de gemeentedienst Publieke Werken (mede) verantwoordelijk voor de groenaanleg van de Bijlmer. Naar verluidt kreeg hij op een vrijdagmiddag in 1968 een rol ontwikkelingsschetsen mee naar huis, met de opdracht het ontwerp voor het Bijlmerpark-Noord na het weekend te presenteren. Zo geschiedde, en niet lang daarna werd met de aanleg begonnen. Oorspronkelijk bestond het park uit drie rechthoekige 'kamers', van elkaar gescheiden door de Karspeldreef en Gooiseweg. Indertijd werd alleen het noordelijke

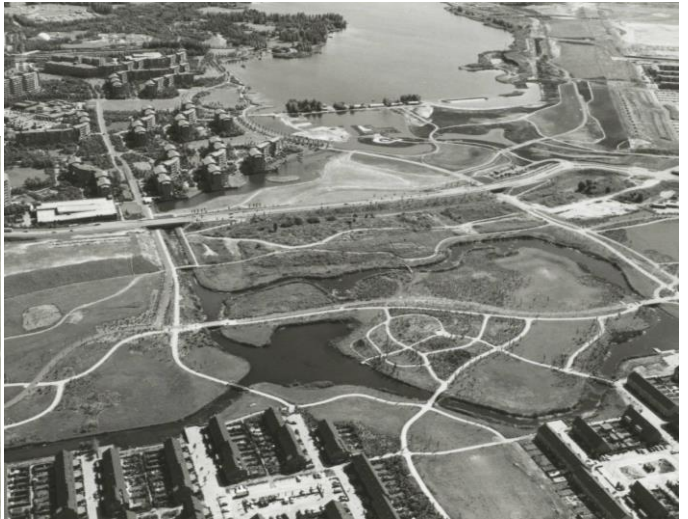
deel, de centrale kamer, als wandelpark ingericht. Het ontwerp is op de Engelse landschapsstijl geënt, net als de openbare ruimte in de rest van de Bijlmer. Er kwamen weiden, bomen, doorzichten, waterpartijen, hoogteverschillen, bosschages en wandelpaden. De snelgroeiende struiken en bomen die het park in de beginjaren aanzien moesten geven werden al snel te dominant; duurzame boomsoorten kregen niet de kans te groeien. Er waren plannen voor voorzieningen, maar hier kwam behalve de trimbaan weinig van terecht. Het jaarlijkse Kwakoefestival in de zomermaanden vindt sinds jaar en dag op de open groene weide plaats. Het oostelijke deel werd al begin jaren tachtig bebouwd met aanvullende woningbouw (Kortvoort). In het gedeelte ten zuiden van de Karspeldreef kon lange tijd de natuur zijn gang gaan. Ten tijde van de aanleg van de Bijlmermeer werd dit deel gebruikt als waterplaats en gronddepot voor teelaarde en graszoden die elders werden verwerkt in de maaivelden. Daarna lag het braak en ontwikkelde zich er een glooiend ecologisch gebied met vennetjes, zeldzame kruiden en planten en verscholen paden. Al begin jaren zeventig werd gesproken over bebouwing. Een lobby van bewoners en ecologen had als doel de gemeente de natuurwaarde in te laten zien, en het ruige gebied als zodanig te behouden. Met name in de jaren tachtig, de tijd van het politieke streven naar 'de compacte stad', toen vele open plekken werden bebouwd, werd het park gezien als geschikte bouwlocatie. In 1988 werd het groengebied aangewezen als een van de vijftig potentiële bouwlocaties in Zuidoost. Twee jaar eerder projecteerde Rem Koolhaas' architectenbureau OMA er *urban villa's*. De plannen werden bekritiseerd door Het Planologisch Demografisch Instituut van de UvA. Volgens het instituut zou ontwikkeling van het park tot recreatiegebied een substantiëlere bijdrage leveren aan de kwaliteitsverbetering van de Bijlmer. Uiteindelijk werd door de gemeente afgezien van bebouwing. In de jaren negentig werd door de Stuurgroep Vernieuwing Bijlmermeer, in samenwerking met omwonenden een plan gemaakt voor herinrichting van het Bijlmerpark tot 'echt stadspark'. Het noordelijk deel zou een educatieve, recreatieve en culturele functie krijgen: het Bijlmer Sportcentrum. Ook werden woningen langs het park geprojecteerd, die om veiligheidsredenen werden omringd door water. Het zuidelijk deel werd in de plannen in 'cultuur' gebracht en bij het kernpark getrokken. De (gedeeltelijke) uitwerking heeft op zich laten wachten tot rond de eeuwwisseling. In 1997 werd het masterplan voor Stadsdeel Zuidoost gepresenteerd. Stedenbouwkundige Ashok Bhalotra wilde binnen dit masterplan op de plek van het Bijlmerpark een Bijlmer Meer laten graven, met daarin eilanden voor onder meer een Kwakoepark ('het Vondelpark van Zuidoost') en tweeduizend woningen aan de waterkant. Hiervoor moest de Gooiseweg worden afgegraven. Van dit meer is niets terecht gekomen, wel werd vastgehouden aan de woningen langs het park, met een meer bescheiden rol voor het water. Toen Mecanoo aan de slag ging was het park verwaarloosd. Het was vanwege gebrekkig onderhoud dichtgegroeid met monotone boombeplanting: snelgroeiers die te dicht op elkaar geplaatst waren, waardoor de beplanting zich niet goed heeft kunnen ontwikkelen. Dit beboste karakter zorgde samen met andere aspecten als een doodlopend fiets- en wandeltunneltje voor veiligheidsproblemen.

Luchtfoto met links het noordelijke deel, en rechts het zuidelijke deel, 1971 (SAA: B00000033779)

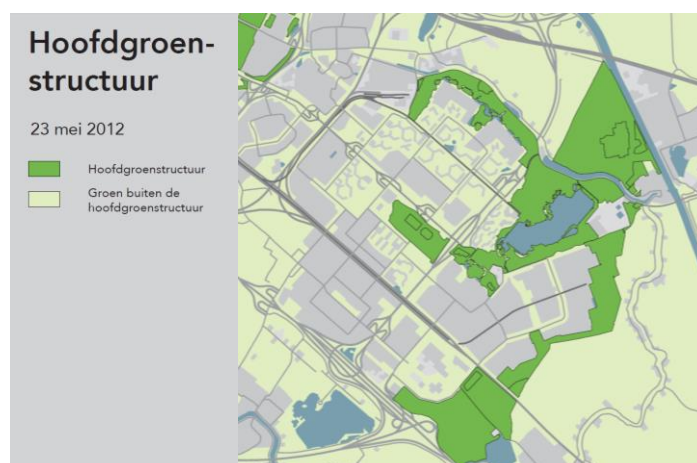
Luchtfoto noordelijk deel Bijlmerpark, 1987 (SAA: B00000037640)

Bijlmerpark met padenstelsel en water, 1973 (SAA: B00000011022) en luchtfoto Bijlmerpark in de overgang naar het Gaasperpark, 1984 (SAA: B00000036672)

Kaart met duidelijk in groen de parkenstructuur, uit: *Ridders in de Bijlmer*, Evert van Voskuilen, 2012. Luchtfoto, uit: *Definitief Ontwerp Bijlmerpark*, Mecanoo, 2006

Uitsnede kaart Hoofdgroenstructuur

3 Ontwerp en analyse

Bij de grootschalige vernieuwing van de Bijlmermeer wordt zowel een grote differentiatie aan woningtypen gerealiseerd als geïnvesteerd in kwaliteit en beheer van de openbare ruimte. Bij het formuleren van de opgave wilde Stadsdeel Zuidoost het Nelson Mandelapark om vormen tot een nieuw stadspark met zes à acht hectare voorzieningen, kantoren, een school en zevenhonderd woningen aan de randen. De winnaar van de door de gemeente uitgeschreven prijsvraag voor een stedenbouwkundig plan voor woningbouw was Mecanoo. De opdracht aan Mecanoo is op een gegeven moment uitgebreid met een landschapson ontwerp voor het park. Francine Houben, in samenwerking met Anne Marie van der Weide, was hiervoor de hoofdontwerper. Het antwoord op de opgave voor het hele gebied is drieledig: een landschappelijke inpassing van de woningen, duidelijke grenzen en entrees van het park en een intensivering van de activiteiten. De woningen zijn door de crisis niet gerealiseerd. Het park is bij de realisatie verkleind met enkele hectare.

Globale opzet

Het Nelson Mandelapark fungeert als centrale groenvoorziening in Amsterdam Zuidoost. Het park is opgedeeld in een noordelijk, cultureel deel en een zuidelijk, natuurlijk deel: het natuurpark. Het padenstelsel heeft een verbindende rol, met paden die verschillende delen met elkaar verbinden en de omliggende wijken 'aantakt' op het park. Water is een belangrijk element, met verschillende sferen die zijn gecreëerd langs de waterkant, evenals heuvels, die voor hoogteverschillen zorgen en plekken creëren binnen de parkruimte als

geheel. Het park kent vele voorzieningen, met name voor sport – en spel. Bij de herinrichting is de Grote Weide, waarop jaarlijks het Kwakoefestival plaats vindt, behouden.

Sfeerbeeld Natuuresplanade

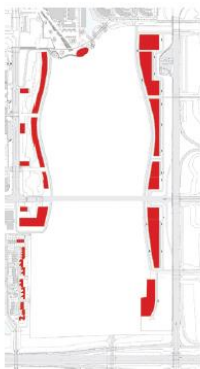
Sfeerbeeld Sport- en Spel-esplanade

Sfeerbeelden Natuuresplanade en Sport- en Spel-Esplanade, uit: Definitief Ontwerp Bijlmerpark, Mecanoo, 2007

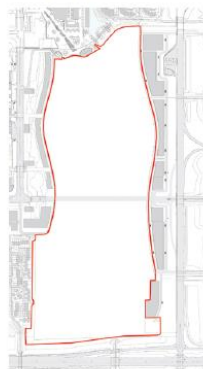
Identiteit

Na lange tijd een wat ondefinieerbaar park te zijn geweest speelt herkenbaarheid en identiteit, als geheel en op bepaalde plekken, een belangrijke rol bij de herinrichting. De namen op de poorten dragen hier bijvoorbeeld aan bij, maar ook de verschillende thema's zoals de sport- en spelvoorzieningen en de Magnoliavallei.

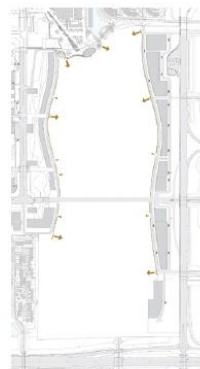
Bebouwingwanden

Projectgrens park

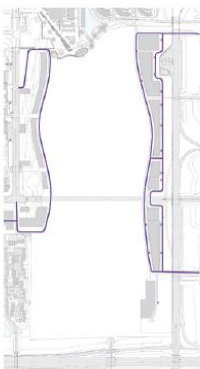
Toegangen en hek

Beplantingsplan

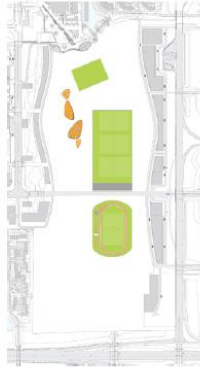
Verkeersontsluiting

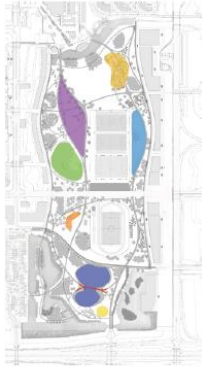
Topografie

Sport en spel

Bijzondere plekken

Padenstructuur

Waterstructuur

Oevers

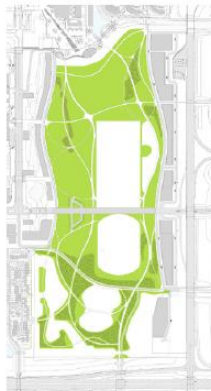
Kwakoe

Herplaatsing kunst

Maaibeheer

Verlichting

Verschillende ingrediënten in het ontwerp, uit: Definitief Ontwerp Bijlmerpark, Mecanoo, 2007

Padenstelsel

De vormtaal en het gebruik van de padenstelsel is geïnspireerd op het Central Park in New York. De 'romantische' paden slingeren als linten van verschillende breedten door het glooiende park. Het principe van *shared space* is toegepast, dat verschillende verkeersstromen samenbrengt op één pad. Het hoofdpad is bijvoorbeeld tevens het hardlooprondje. De bezoekers hebben verschillende keuzemogelijkheden om door het park te wandelen. De breedste primaire paden verbinden het marktplaatsgebied met het natuurpark, en daarmee het noordelijke met het zuidelijke deel van het park; de smallere secundaire paden verbinden de belangrijke entrees met elkaar; en de tertiaire paden (struinpaden) zorgen voor een fijnmazig padennetwerk, waardoor diverse rondjes gelopen kunnen worden. Over de natuurlijke poel is een vlonder aangelegd, bestaande uit wandelpaden. Ter verbijszondering van de primaire paden zijn drie esplanades gerealiseerd. Daarnaast is de fietsroute die onder de Ag doorloopt middels een fietspadenstelsel verbonden met de twee buurtontsluitingswegen die aan beide kanten langs het park lopen.

De hoofdpaden en fietsroutes zijn goed verlicht. De overige paden zijn bewust onverlicht gelaten, omdat deze in de avonduren nauwelijks gebruikt worden en zo de flora en fauna rust wordt gegund.

Glooiend landschap en slingerende paden, en rechts groenaanleg dat de harde, geometrische vormen van de sportvelden wat verzachten.

Brug over het water in het zuidelijk deel.

Bomen en water

Het park kampte rond de eeuwwisseling niet alleen met sociale veiligheidsproblemen, maar ook met waterbergingsproblemen. Omdat het op veel delen te drassig was had het stadsdeel besloten de grond met 60 cm op te hogen, wat een volledige kaalkap zou betekenen. Om toch een deel van de bomen te sparen, is op voorstel van Mecanoo naast een 'cultureel' noordelijk deel een 'natuurlijk', ecologisch deel aan de zuidzijde van het park aangelegd. In het noordelijke deel zijn bestaande, goede en levensvatbare bomen behouden, en is verder het bomenbestand uitgedund en gesnoeid. Onder deze bomen is het maaiveld niet opgehoogd, en zorgt een drainagesysteem voor een goede ontwatering. Aan de randen van het zuidelijke deel zijn ook bomen behouden. Bovendien is het bomenbestand aangevuld met nieuwe bomen, waaronder een heel scala aan karakteristieke bomen als de Mammoetboom en velden met allerlei verschillende soorten bloeiende Magnolia's (de Magnoliavallei). De bomen zorgen samen met de overige beplanting voor de beleving van de verschillende seizoenen. In het zuidelijke natuurpark is een vlinderheuvel aangelegd, een ruim zeven meter hoge heuvel die is begroeid met vlinderstruiken. Het zicht vanaf de heuvel op vrijwel het hele park is een belangrijke zichtlijn in het, in vergelijking met het zuidelijke deel meer dicht gegroeide natuurpark. Het plan om westelijk van de sportvelden een arboretum, met allerlei boomsoorten en een paviljoen, te realiseren is vanwege kostenbesparing onuitgevoerd gebleven. Het idee voor de hortustuin was van kunstenaress Annelies Dijkman.

Het water in het natuurpark is ook een bestaand element, dat bij de herinrichting veel aandacht heeft gekregen. De centraal gelegen poel is vergroot en toegankelijk gemaakt via paden. Diverse watergangen,

plasjes en kreekjes zijn deels bestaand en deels nieuw. Op belangrijke zichtlijnen en op plekken waar de zichtrelatie tussen park en water een extra waarde heeft, is met oeverbeschoeiing gewerkt. Rietoevers verminderen de harde grenzen van het water, wat ook voor de fauna gunstig is. De waterpartijen versterken de ecologie en gevarieerdheid van het natuurlijke gebied, vergroten de populariteit van het park, en zorgen bovendien voor de nodige afwatering. De waterverbindingen naar gebieden buiten het park zijn gehandhaafd. Zo blijft het bestaande watersysteem in de Diemerscheg en Amstelscheg, onderdeel van de hoofdgroenstructuur, intact.

Verschillende boomtypen, en rechtsonder vanaf de vlinderheuvel zicht op bestaande bomen langs fietspad, het 'Iepenlaantje'.

De poel met over het water een struinp pad, en rechts de vlinderheuvel.

De poel en ander water in het zuidelijk deel.

Het zuidelijk deel kenmerkt zich door veel water, een vlonder, oeverbeplanting en bruggetjes.

Sport- en spel

Bij herinrichting moest een fors sportprogramma worden gerealiseerd. De (kunst)grasvelden voor georganiseerde sport liggen centraal in het park, aan weerszijden van de Karspeldreef. Om het noordelijke veld ligt een atletiekbaan. De velden zijn lineair georganiseerd, zodat aan zowel de oost als westkant nog voldoende park overblijft, en ze dus geen obstakel vormen. De boompartijen om de velden verminderen de

geluidsoverlast. De Grote Weide met centraal gelegen sportveld is bedoeld om vrij te gebruiken. Op basis van luchtfoto's bepaalde Macanoo de omvang van de weide die is uitgespaard voor het jaarlijkse Kwakoefestival, waarbij de kramen zoveel mogelijk langs de verharde paden zijn gesitueerd. Voetbalwedstrijden maken een belangrijk deel uit van het festival. Deze zijn vanaf de betonnen liggers in de verhoging in de noord-oosthoek van het park te bekijken. Gelijksortige terrassen zijn ook aangebracht aan de westzijde van het zuidelijk gelegen sportveld.

De grote speelweide

Hiernaast zijn langs de paden drie esplanades aangelegd die inspelen op hun omgeving. Deze drie thematische plekken zijn de sport-esplanade voor o.a. Basketbal en tafeltennis tussen de sportvoorzieningen, de tribune-esplanade met zicht op de Grote Weide waar vrij gespeeld kan worden en als laatste de natuur-esplanade gekoppeld aan de natuurlijke poel in het zuidelijk deel van het park. Hier zijn banken langs het water geplaatst. De esplanades, ontworpen door Carve, in samenwerking met Marie-Laure Hoedemakers, versterken de diversiteit en gebruiksmogelijkheden in het park. Op verschillende plekken zijn bovendien afgesloten speelplekken voor kinderen aangelegd. Trimtoestellen, gemaakt van gekapte bomen uit het park, langs de paden bieden mogelijkheid een parcour te maken.

De sport-esplanade

Geornamenteerd hekwerk

Zichtlijnen

Ook geïnspireerd op het Central Park zijn de lange zichtlijnen, die voor sociale veiligheid zorgen en verrassende doorzichten op het park geven. Op bepaalde plekken zijn er doorzichten van en naar de beoogde bebouwingsrand.

Grenzen, entrees

Betere verbinding met de omliggende wijken is onderdeel van het parkontwerp. Tegenover de straten en fietspaden die vanuit de omringende wijk op het park uitkomen zijn acht hoofdentrees gesitueerd. Ze zijn herkenbaar vormgegeven, als drie verticale poorten die altijd open staan en aan weerszijden een horizontale poort. In de poorten is de naam Nelson Mandelapark en dat van de achterliggende wijk opgenomen, zoals Entree Huntum en Entree Kelbergen. De namen dragen bij aan de herkenbaarheid en identiteit van het park in het algemeen, en bepaalde plekken in het bijzonder. Naast deze hooftentrees vormen kleine entrees – slechts een kleine onderbreking van het hek - voor bereikbaarheid vanuit omliggende bebouwing, zoals het Bijlmerparktheater.

De woningen, die in het ontwerp op statige wijze en met golvende beweging het park omzomen, moesten bijdragen aan de begrenzing van het park. De woningen zijn voorsnog niet gerealiseerd. Ook onuitgevoerd gebleven, vanwege beheerproblemen, is de BijlmerBomenRand, een overgang tussen park en woningen. Dit moest een hek worden van bomen, ontdaan van hun bast en liggend op stalen pootjes.

Een van de acht hoofdentrees.

Kunstwerken

De bestaande kunstwerken zijn bij de herinrichting in overleg met de kunstenaars gehandhaafd of verplaatst. Bij het zoeken naar een nieuwe locatie is onder meer gelet op de ligging ten opzichte van, of de spiegeling in het water.

Kunstwerk in de poel

Gebouwde omgeving

Het stedenbouwkundig plan van Mecanoo voorzag naast de kwaliteitsimpuls van de openbare ruimte en de omranding van het Nelson Mandelapark met woningen, ook in gebouwde voorzieningen voor sport en cultuur. Naast de buitensport in het park bevindt zich in het talud van de Karspeldreef het nieuwe verenigingsgebouw Bijlmersportpark (2011), met ruimte voor overdekte sport en maatschappelijke voorzieningen voor de wijk. Het langgerekte door DaF-architecten ontworpen gebouw is zowel op de dreef als op de sportvelden georiënteerd. Het 'opgetilde' dak in het midden geeft het gebouw aan twee zijden een gezicht, een entree en daglicht. Het dak is benut voor parkeerplaatsen, en heeft de functie als drive-in tribune. Aan weerszijden van het gebouw lopen fiets- en wandelpaden onder de dreef door die de beide delen van het park met elkaar verbinden. Van dezelfde architecten is het losstaande atletiekgebouwtje (2012), met beneden kleedkamers en een materialenopslag en boven een feestruimte en de bestuurskamer met zicht op de sportvelden.

Op het Anton de Komplein staat het Bijlmer Sport Centrum (architecten Vera Yanovshtchinsky en Sjoerd Beerends, 2011). Het gebouw heeft een gesloten gevelwand gekregen aan de kant waar het in de toekomst wordt ingebouwd, en een open karakter door de glazen gevel aan de kant van het plein. Tussen het Bijlmer Sport Centrum en de Bijlmerdreef staat het Stadsdeelkantoor Zuidoost, met wederom een sterk publiek karakter. De hoofdentree bevindt zich aan het plein, maar het gebouw (ADP Architecten, 2006) richt zich ook op de hoger gelegen Bijlmerdreef. De trap die het plein over de gehele breedte verbindt met de Bijlmerdreef speelt een belangrijke rol in de omgeving. Hiertegenover aan de Flierbosdreef staat begin jaren tachtig het combinatiegebouw voor Politie en Brandweer (ontwerp A.C.M. van Hattum/B.A.J. Spängberg), dat zowel vanaf het maaiveld als de verhoogde dreef bereikbaar is. Sinds 2012 staat oostelijk van het politiegebouw het gebouw van HVO-Querido (architectenbureau Atelier Kempe Thill). De gebouwen op en aan het Anton de Komplein vormen samen met het (markt)plein de oostelijke beëindiging van het centrumgebied van

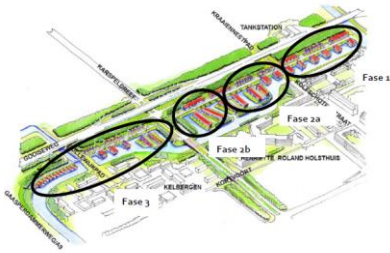
Amsterdam Zuidoost, dat zich uitstrekt tussen de Arenaboulevard en de Amsterdamse Poort. Verderop, op de grens tussen het park en het plein staat sinds 2009 het Bijlmerpark Theater. Met dit cultuurcentrum kreeg Amsterdam Zuidoost zijn eerste theaterzaal, dat een impuls moet geven aan de sociaal-economische ontwikkelingen rond het plein, en een beginpunt vormen van een nieuwe culturele as, van Bijlmerpark tot ArenAPoort. Architectenbureau Paul de Ruiter heeft een markant gebouw ontworpen, gelegen in het groen en aan een waterloop. De basisvorm is een ellips, waarbij de verdiepingen licht verspringen ten opzichte van de begane grond. De gevel bestaat uit een combinatie van houten lamellen en stalen golfplaten, wat het gebouw een vloeiend en dynamisch karakter geeft.

Bijlmerpark Theater en het Stadsdeelkantoor Zuidoost, met daarachter de Bijlmerdreef, gezien vanaf het Anton de Komplein. (SAA: D10213000722 en 010122055751)

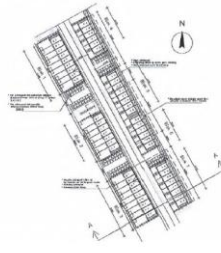
Gooise kant

Het woningbouwproject de Gooise Kant bestaat uit drie onderdelen, waarvan de eerste met 53 woningen inmiddels is gerealiseerd en het tweede deel dat 85 woningen omvat, in uitvoering is genomen. De precieze opzet van de derde fase is nog niet bekend. Het belangrijkste verschil tussen het oorspronkelijk ontwerp en het gerealiseerde plan is dat in het eerste de verwevenheid tussen de woningverkavelingen en het water dat ten oosten van het wijkje loopt sterker was. Voor de gecombineerde opzet van parallel aan de Gooiseweg geplaatste woningbouwstroken en dwars daarop geplaatste woningbouw, kwam een opzet met parallel geplaatste woningbouwstroken in de plaats. In het ontwerp van de tweede fase zijn de strookjes in noord zuidelijke richting geplaatst, dwars op de weg die door het midden loopt. De kleine verdraaiingen in de plaatsing van de stroken zijn in het in uitvoering genomen plan niet meer terug te vinden. Het plan kenmerkt zich nu door strakke strokenverkaveling waarbij het verschil tussen de opeenvolgende fase vooral in de oriëntatie is gelegen. In de waterloop die rond de opeenvolgende delen meandert zijn eilanden opgenomen. De woningen van twee lagen en een kap zijn vormgegeven in een moderne variant van jaren dertig architectuur.

Impressie Gooise Kant, oorspronkelijk ontwerp

Fase 1

Fase 2a

Voor de opzet van dit woningbouwproject is het vastleggen van de bouwhoogte, met een kleine verhoging op de koppen, van de helling van de dakkap en de loop van de rooilijnen van belang. Er is een duidelijke scheiding tussen private en publieke ruimte aangebracht.

3 Conclusie en aanbevelingen

Conclusie

Het voormalige Bijlmerpark is door het ontwerp van Mecanoo uit 2007 getransformeerd van een park met een landschappelijke aanleg in de Engelse landschapsstijl, omsloten door een groenzoom naar een open, stedelijk park met een groot aantal voorzieningen. Typerend voor een stedelijk park als het Nelson Mandelapark is dat stad, stadsplein en parkaanleg moeiteloos in elkaar overlopen, waarbij het Bijlmerpark theater een bemiddelende rol vervult.

Een belangrijke inspiratiebron daarbij was het Central Park in New York. Op zich kent het park een duidelijke tweedeling in een 'cultuurlijk' noordelijke deel en een 'natuurlijk' zuidelijk deel. Het park maakt deel uit van een doorlopende groenstructuur in de Bijlmermeer, maar heeft een duidelijk eigen identiteit dankzij een consistent volgehouden ontwerp. De samenhang tussen de beide delen kwam tot stand door een wijd vertakte padenstructuur met een herkenbare hiërarchie waarbij de paden naar functie verschillen in breedte. Speciaal vormgegeven portalen markeren de toegangen tot het park en hechten de infrastructuur van het park aan de rondom liggende buurten. De drie esplanades langs de paden spelen op hun beurt weer in op de directe omgeving. Lange zichtlijnen zijn niet alleen bedoeld voor het vergroten van de sociale veiligheid, maar zorgen ook voor verrassende doorzichten en leggen relaties tussen de verschillende delen van het park. De heuvel in het zuidelijke deel heeft hierin een belangrijke functie. De keuze van beplanting is bepalend voor de sfeer van de verschillende delen. Waar dat voor de zichtrelatie tussen water de oevers van belang is zijn de oevers beschoeid en onbegroeid gelaten. De voorzieningen zijn met name langs de westkant gelegd. De sportvelden in beide helften zijn centraal gelegen, zodat de randen van het park voor het publieke gebruik open blijven. Niveauverschillen creëren her en der bijzondere plekken binnen het park als geheel, ze ondersteunen de zichtlijnen en hebben een belangrijke functie in de observatie van wat er gebeurt op de speelweiden. Belangrijk aan het ontwerp voor het park als geheel is de integrale samenhang tussen aanleg, beplanting, de plaatsing van kunstwerken en de vormgeving van het meubilair.

Aanbeveling:

Veel historische parken in Amsterdam zijn in de loop der tijd gewijzigd zonder veel kennis van de bedoelingen die aan het ontwerp ten grondslag liggen. De laatste tijd wordt bij het opstellen van beheerplannen en bestemmingsplannen voor deze parken meer en meer gebruik gemaakt van inzicht in de cultuurhistorische kenmerken van het parkontwerp en de bedoelingen die daaraan ten grondslag liggen. Stadsdeel Zuidoost en de gemeente Amsterdam zouden er goed aan doen bij een recent aangelegd park als het Nelson Mandelapark van begin af aan de oorspronkelijke uitgangspunten en de bedoelingen die Mecanoo met het ontwerp had vast te leggen. Bij toekomstige wijzigingen aan het park is voor het behoud van de kwaliteiten inzicht in de ontwerpgeschiedenis onmisbaar. Wat de cultuurhistorische betekenis van het ontwerp voor het Nelson Mandelapark is in de context van de ontwikkeling van de Nederlandse landschapsarchitectuur is nu nog moeilijk te zeggen. Het park heeft nog niet de tijd gehad om uit te groeien tot het beeld dat de ontwerpers in de ontwerpfase voor ogen hebben. Wel laat de aanleg van het park een consistent uitgevoerd ontwerp zien in de ruimtelijke samenhang tussen infrastructuur, zichtlijnen, niveauverschillen, beplantingskeuze, verhouding voorzieningen tegenover vrije ruimte, waterlopen, enz.

Het stadsdeel heeft verschillende mogelijkheden om de kwaliteit van het ontwerp in het beleid te verankeren. Daarom adviseert MenA om een goede beschrijving van de ruimtelijk, landschappelijke kenmerken van het park en de bedoelingen die daaraan ten grondslag liggen als leidraad te gebruiken bij de opstelling van het

beheerplan voor het park. Het stadsdeel zou zelfs in overweging kunnen nemen de voor de ruimtelijke samenhang van het park bepalende kenmerken vast te leggen in het bestemmingsplan door middel van een aanlegvergunning voor werkzaamheden die hieraan gerelateerd zijn, zoals het afgraven van niveauverschillen of het dempen van waterlopen. In zo'n geval heeft het stadsdeel een instrument in handen om wijzigingen in de aanleg van het park op zorgvuldige wijze te begeleiden.

Bronnen

Archief Monumenten en Archeologie.

E. Kuipershoek, *De parken van Amsterdam*, Amsterdam 2001.

E. van Voskuilen, *Ridders in de Bijlmer*, Amsterdam 2014.

J. van Kouterik, 'Combinatiegebouw voor politie en brandweer aan de flierbosdreef', in: *Werk in Uitvoering*, 1985.

Global Inrichtingsplan, Mecanoo, 2006

Definitief Ontwerp Bijlmerpark, Mecanoo, 2007

<http://bijlmermuseum.wordpress.com/de-bijlmer-in-tijd/>

<http://www.arcam.nl/category/architectuurgids/>

Interview met Anne Marie van der Weide, Mecanoo, landschapsarchitect, 13 maart 2017.

Colofon

Datum: 14 april 2017

Status: definitief

Redactie: Jouke van der Werf

Tekst: Victorien Koningsberger

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van M&A. M&A aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.